

О. С. Яшна (Київ)

**Торговельні контакти населення Мангуп-Кале в V ст.
(за матеріалами тарної кераміки)**

О. Yashna (Kyiv)

**Trade Contacts of the Mangup-Kale Population in the Fifth Century
(on Materials of Tare Ceramics)**

Мангуп-Кале — найбільш великий пам'ятник з групи так званих «печерних міст», розташованих у Південно-Західному Криму (рис. 1). Він є багат шаровим поселенням, яке функціонувало з другої половини III до середини XVIII ст. З початку заселення, мешканці почали налагоджувати торговельні контакти, які переросли в міцні економічні зв'язки. Про характер цих економічних взаємовідносин періоду III—IV ст. ми вже писали [1].

Метою цієї роботи є реконструкція економічних зв'язків населення плато в V ст., що зроблена на аналізі знахідок амфор з археологічних контекстів Мангуп-Кале пізньоримсько-ранньовізантійського періоду (друга половина III — кінець VIII ст.).

Наприкінці IV—V ст. на території Мангупа з'явилися нові типи амфор. Вузькогорлі світлоглиняні амфори типу Е за Шеловим кінця IV — середини V ст. [2, с. 19] складають 1,05 % (187 екземплярів) всієї тарної кераміки (17 859 екз). Це єдиний тип амфор, виробництво якого не виходить за межі V ст. На Мангупському поселенні посудини типу Е виявлені як домішки більш раннього матеріалу в шарах, що формувалися протягом IV — середини VI ст., IV — другої половини VI ст., кінця IV—VII ст., VI — початку IX ст., а також одночасних засипах VI ст. В археологічних комплексах початку — першої половини V ст. амфори були матеріалом, що датує. З V ст. в археологічних комплексах Мангупа з'явилися фрагменти амфор типу Böttger III.1 V — кінця VI / початку VII ст. [3, S. 50–51]. Складність полягає в тому, що ці посудини в усьому, крім форми дна, схожі з амфорами типу V за Антоною [4, с. 85]. Тому, починаючи з другої чверті VI ст., коли розпочалося виробництво останніх, посудини типу Böttger III. 1, знайдені у фрагментах, важко виокремити. Амфори типу Böttger III. 1 (197 екземплярів — 1,1 %) знаходилися в засипах господарчих ям V ст., V—VI ст., VI ст., горизонтах, які формувалися протягом III—V/початку VI ст., IV — другої половини VI ст., кінця IV—VII ст.

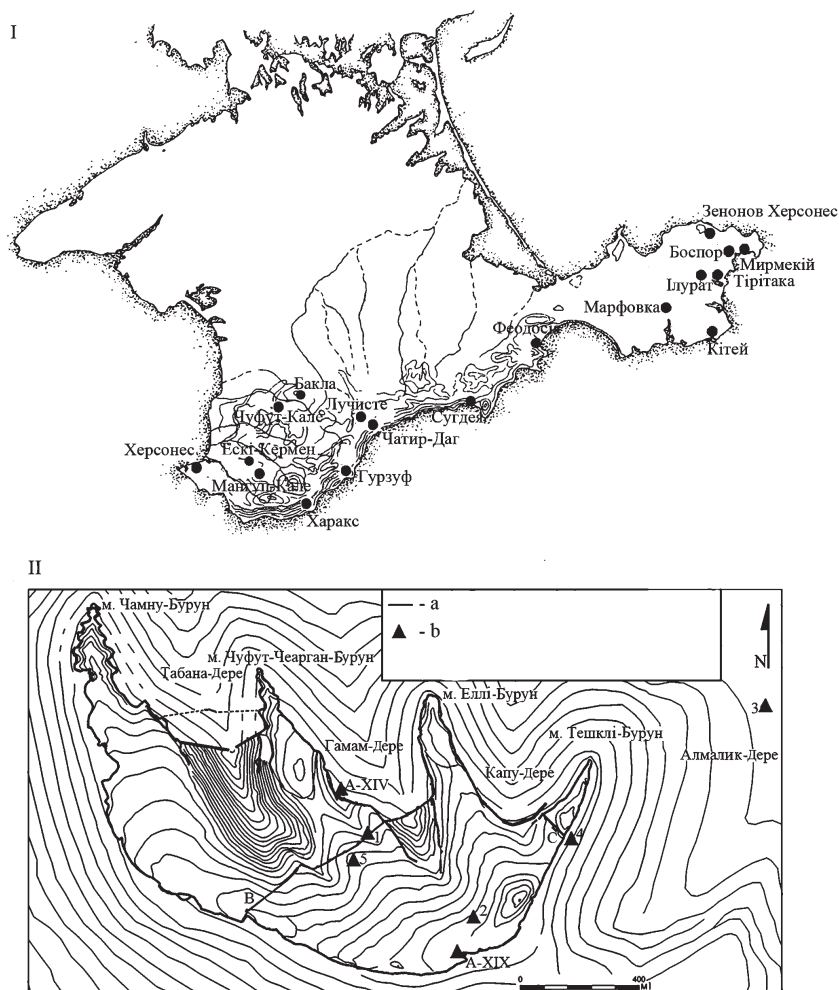

Рис. 1. I – Розташування Мангуп-Кале на карті Криму;

II – План плато Мангуп-Кале з позначенням ділянок археологічних досліджень
Умовні позначення: А – Головна лінія оборони; В – Друга лінія оборони; С – цитадель;
а – оборонні стіни; b – об'єкти археологічних досліджень: 1 – Лагерна балка; 2 – Церква
Св. Костянтина; 3 – Могильник в балці Алмалик-Дере; 4 – Стратиграфічний розкоп на
схилі мису Тешкли-Бурун; 5 – Базилика

Fig. 1. I – Location of Mangup-Kale on the map of Crimea;

II – Plan of the Mangup-Kale plateau with the designation of the archeological investigation areas

Symbols: A – The main fortification line; B – The second fortification line; C – Citadel;
a – defensive walls; b – objects of archaeological research: 1 – Camp gully; 2 – Church of
St. Constantine; 3 – Necropolis in the Almalik-Dere gully; 4 – Stratigraphic excavation on
the slopes of the Teshkli-Burun Cape; 5 – Basilica

У V ст. на територію Мангупа поставляли товари в синопських амфорах типів Делакеу (середина IV/V — початок VI ст.) [5, с. 134] — 9,54 % і «Carottes» (кінець IV — друга половина VII ст.) [6, с. 255] — 8,42 %. Імовірно, посудини типу Делакеу з'явилися тут ще в другій половині IV ст. Це побічно доводять знахідки амфор на поселеннях на горі Тас-Тепе [7, рис. 3: 1] і в Барабанівській балці [8, с. 15]¹. На Мангупі вони зустрічалися лише в одному археологічному комплексі другої половини III—IV ст., за яким можна робити висновок, що посудини типу Делакеу з'явилися на плато в IV ст. В основному ж амфори типу Делакеу виявлені в комплексах Мангуп-Кале, які датовані широко, або пізнішим часом: III—V/початком VI ст., IV — серединою VI ст., IV — другою половиною VI ст., другою половиною IV—VI ст., V ст., початком/першою половиною V ст., VI ст. Разом із посудинами типу «Carottes» вони зустрічалися в археологічних комплексах IV — початку/першої половини V ст., кінця IV—VII ст., IV—X ст., V ст., V—VI ст., першої половини VI ст., другої половини VI ст., VI ст., VI—VII ст., другої половини VI—VII ст., VI — початку IX ст., VI — другої половини IX ст.

Починаючи з V ст. в комплексах поселення з'явилися амфори з рифленням тулуба типу «набігаюча хвиля» (LRA 1 Benghazi) кінця IV/початку V — середини VII ст. [9, р. 212–216]. Вони складають 9,73 % (1737 екз.) всієї тарної кераміки. Відзначимо, що амфори типу LRA 1 Benghazi є одними з найпоширеніших тарних посудин на Мангупі. Вони виявлені в археологічних комплексах IV — початку/першої половини V ст., IV — другої половини VI ст., кінця IV—VII ст., IV—X ст., початку/першої половини V ст., V ст., першої половини VI ст., другої половини VI ст., VI ст., VI—VII ст., другої половини VI—VII ст., VI — початку IX ст., VI — другої половини IX ст.

Очевидно, в V ст. на Мангуп почали проникати амфори з воронкоподібним горлом і густим гребінчастим рифленням по тулубу типу LRA 2 Benghazi [9, р. 217–219]. Хоча виробництво посудин почалося в IV ст., на території Криму вони частіше зустрічалися в V—VI ст. На Мангуп-Кале вони виявлені в археологічних комплексах IV — другої половини VI ст., кінця IV—VII ст., VI ст., другої половини VI ст., VI—VII ст., VI — початку IX ст., VI — другої половини IX ст., другої половини VI—IX ст.

Імовірно, ще в IV ст. на Мангупі з'явилися амфори з «перехопленням» IV — першої половини VII ст. (12,67 % — 2263 екз.) [4, с. 82–83]. Продукти в них поставлялися на поселення протягом наступних трьох століть. Посудини виявлені в археологічних комплексах IV — другої половини VI ст., другої

¹ Враховуючи, що всі типи амфор III—IV ст., виявлені на зазначених поселеннях, наявні в контекстах Мангупського городища, ми робимо висновок, що ці типи посудин поширювалися по всій території передгірської та гірської Таврики. Тому нічого не заважало амфорам типу Делакеу, які виявлені в поселеннях на г. Тас-Тепе і в Барабанівській балці, також проникати на Мангуп уже в IV ст.

половини IV — першої половини VI ст., другої половини IV—VI ст., кінця IV—VII ст., початку/першої половини V ст., V ст., другої половини V ст., V—VI ст., першої половини VI ст., VI ст., другої половини VI ст., другої половини VI—VII ст., VI — початку IX ст., VI — другої половини IX ст.

Таким чином, у V ст. Мангупське поселення розрослося та розширило господарську й торговельну діяльність. Це вказує на те, що гунське вторгнення в Таврику в останній чверті IV ст. не призвело до негативних наслідків. Наприкінці IV ст. гунни встановили свій протекторат на Боспорі та пішли далі на Захід, повернувшись до Східного Криму лише в середині V ст. [10, с. 73, 77, 79]. В економіці Боспору спостерігалися зміни. Зокрема, до початку V ст. припинилося виробництво масивних амфор типів 72, 73 за Зеест, які, ймовірно, випускали на Боспорі [11, с. 111–112]. Можливо, це пов'язано з тим, що сюди постачали продукти в тарних посудинах інших центрів, тому він більше не потребував виробництва власних амфор, а використовував імпортні вироби. Крім того, нам невідомо, в якому з регіонів Північного Причорномор'я виробляли амфори типу Böttger III.1. За структурою черепка ці амфори схожі з посудинами типів 72, 73 за Зеест, тому можна припустити, що їх виробляли десь на Боспорі. Можливо, що керамічні майстерні регіону просто перекваліфікувалися і стали випускати невеликі посудини, зручніші для транспортування.

Знахідки в мангупських археологічних комплексах амфор типу Böttger III. 1 (V—VI/початку VII ст.), які вироблялися на території Східного Криму, свідчать про те, що торговельні зв'язки Мангупа з Боспором, які були налагоджені в IV ст., не припинилися.

Тоді ж зросла кількість імпортної продукції з території Малої Азії, Кавказу, островів Егейського басейну. З території Малої Азії надходили товари в гераклейських амфорах типу Е за Шеловим, синопських посудинах типів Делакеу і «Carottes». Знахідки на поселенні амфор типів LRA 1 і LRA 2 Benghazi свідчать про постачання товарів із Сирії, з островів Егейського та Середземного морів. Про імпорט з території Кавказу вказують знахідки на Мангупі амфор із «перехопленням» колхідського виробництва.

Основними товарами, які привозили з Малої Азії, басейнів Егейського та Середземного морів, були вино й оливкова олія [9, р. 215]. Зерно навряд чи входило до розряду імпорту із зазначених місцевостей, скоріше мешканці Мангупа отримували його з навколишніх долин, придатних для землеробства. У колхідських амфорах транспортували нафту або дьоготь [12, р. 32], можливо, вино [13, с. 131–132].

Посередником у торгових контактах населення Мангупа з віддаленими регіонами продовжував виступати Херсонес, зв'язки якого з Візантією зміцнилися. Місто знаходилося в залежності від імперії і платило їй торгові мита та податки, а та в свою чергу здійснювала будівництво та укріплення фортифікаційних споруд [14, с. 59–62]. У зв'язку з тим, що Херсонес входив

у сферу інтересів Візантії, імперія вже в V ст., ймовірно, придивлялася до сусідньої з нею території Південно-Західного Криму, населеної варварами. Цілком можливо, що держава налагоджувала, перш за все, торговельні контакти, керуючись перспективою політичних взаємин.

Література

1. *Иванова О. С.* Амфоры позднеримского времени из раскопок Мангупа // Крым в сарматскую эпоху (II в. до н. э. — IV в. н. э.): сборник науч. ст. под ред. И. Н. Храпунова. — Симферополь; Бахчисарай, 2013.
2. *Шелов Д. Б.* Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология // КСИА. — 1978. — № 156.
3. *Böttger B.* Die Gefäßkeramik aus dem Kastel Jatrus // Jatrus-Krivina. — 1982. — Bd. 2.
4. *Антонова И. А., Даниленко В. Н., Ивашута Л. П., Кадеев В. И., Романчук А. И.* Средневековые амфоры Херсонеса // АДСВ. — 1971. — Вып. 7.
5. *Яшина О. С.* Амфоры типа Делакеу из раскопок Мангупа // ПИФК. — 2015. — Вып. 3(49).
6. *Яшина О. С.* Амфоры типа «Carottes» из раскопок Мангуп-Кале (Юго-Западный Крым) // STRATUM PLUS. — 2016. — № 4.
7. *Кутайсов В. А.* Городище первых веков н. э. на горе Тас-Тепе в Крыму // Население и культура Крыма в первые века н. э.: сборник научных трудов. — Киев, 1983.
8. *Храпунов И. Н., Власов В. П., Смокотина А. В., Шапцев М. С.* Поселение в Барабановской балке (по результатам раскопок 2007 и 2008 гг.). — Симферополь, 2009.
9. *Riley J. A.* The Coarse Pottery from Berenice // Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice). — 1979. — Vol. 2.
10. *Айбабин А. И.* Этническая история ранневизантийского Крыма. — Симферополь, 1999.
11. *Зеест И. Б.* Керамическая тара Боспора // МИА. — 1960. — Вып. 83.
12. *Oraiț A.* Local and imported ceramics in Roman province of Scythia (4-th — 6-th centuries AD). Aspects of economic life in the Province of Scythia // BAR. — 2004. — International Series 1274.
13. *Сокольский Н. И.* Ильичевское городище // СА. — 1966. — № 4.
14. *Храпунов М. І.* Адміністрація Херсона наприкінці IV—VI вв. // Археологія. — 2000. — № 1.

